

Karagöz oyununda Tâhir ile Zühre tiplemesi

ması için Allah'a dua eder, Allah da duasını kabul ederek canını alır. Tâhir'in acısına dayanamayan Zühre aklını kaybeder ve Tâhir'in mezarını ziyaret ettiği bir sırada orada ölür.

Tâhir ile Zühre hikâyesi XVI. yüzyıldan itibaren bilinmekle beraber ilk defa 1867 yılında A. Vambery hikâyeden söz etmiş, metin neşrini 1872'de F. W. Radloff gerçekleştirmiştir. Kıssa-i Tâhir, Kıssa-i Tâhir ile Zühre, Kıssa-i Tâhir ile Zühre bâ Tasvîr, Tâhir Mirza adlarıyla da anılan hikâyenin yirmi dört varyantı tesbit edilmiş, ancak yazma nüshalarına rastlanmamış, yayımına da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlanmıştır (Türkmen, s. 10-16). Tâhir ile Zühre hikâyesinin Türkiye'deki ilk baskılarının çoğu taşbaskı olup bazıları resimlidir. Bunların ulaşılabilen en eskisi 1300 (1883) yılında yapılmıştır. Matbaa baskıları içinde en eskisi 1266 (1850) tarihli Basmahâne-i Âmire baskısıdır. Hikâyenin Latin harfleriyle değişik kaynaklı pek çok yayımı vardır. Hikâye üzerinde en kapsamlı çalışma Fikret Türkmen tarafından gerçekleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Vambery, *Çagataische Sprachstudien*, Leipzig 1867, s. 154; W. Radloff, "Tayur ile Seure", *Proben*, Petersburg 1872, IV, 340-356; Molla Ahmet – Molla Mehmet Zarifoğlu, *Kıssa-i Tahir ile Zühre*, Kazan 1889; *Tâhir ile Zühre*, İstanbul 1928; Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (Ankara 1946), İstanbul 1988, s. 43, 73, 141-144; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1970, III, 187-242; a.mlf., *Ortaoyunu*, İstanbul 2007, II, 467-503; Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre*, Ankara 1983; Sabri Esat Siyavuşgil, "Bizde İlk Kahramanlık ve Sevdâ Romanları", *Ulus*, 08 Ocak 1944; Nurettin Albayrak, "Tahir ile Zühre", *TDEA*, VIII, 196-197.

NURETTİN ALBAYRAK

TÂHİR VAHÎD

(طاهر وحید)

İmâdü'd-devle Mirzâ Muhammed
Tâhir Vahîd-i Kazvîni
(ö. 1112/1700-1701 [?])

Safevîler devri şairi, tarihçi
ve devlet adamı.

1015 (1606) veya 1025 (1616) yılında Kazvin'de doğdu. Mahlası "Vahîd" olup Vahîd-i Kazvîni diye de anılır. Safevî sarayında divan hizmetlerinde bulunan bir aileye mensuptur. Babası Mirza Hüseyin Hân-ı Kazvîni saray kâtipliği yapmış, üç erkek kardeşi de saray kaleminde görev almıştır. "Vâlih" mahlaslı şair kardeşi Mirza Yûsuf vezirliğe kadar yükselmiş ve *Huld-i Berîn* adlı tarih kitabını yazmıştır. Tâhir Vahîd, Safevî sadrazamlarından Sârû Taki olarak tanınan İ'timâdüddeve Mirza Taki Muhammed ile Alâeddin Hüseyin'in yanında münşilik yaptı. 1055'te (1645) Şah II. Abbas tarafından vak'anüvisliğe tayin edildi. Şah Süleyman döneminin (1666-1694) ilk sekiz yılında bu görevini sürdürdü. 1101 (1689-90) yılında İ'timâdüddeve lakabıyla vezîriâzam olan Tâhir Vahîd, dokuz yıl devam eden bu görevinden Sultan Hüseyin Şah'ın (1694-1722) saltanatının ilk yıllarında yaşının ilerlemesinden veya bazı kaynaklara göre resmî olarak eleştirilmesinden dolayı istifa etmek zorunda kaldı. Bundan iki yıl kadar sonra 100 yaşına yaklaşırken İsfahan'da vefat etti (1112/1700-1701). Vefatı için 1105, 1110 ve 1120 tarihleri de verilir.

Eserleri. 1. *Târîh-i Cihân-ârâ-yi 'Abbâsî* (*Târîh-i Şâh 'Abbâs-i Sâni, Târîh-i Tâhir-i Vahîd, Riyâzû't-tevârih*). Müellifin bu eserine özel bir isim vermediği anlaşılmaktadır. Sadrazam Alâeddin Hüseyin'in isteğiyle kaleme alınan kitap, kuruluşun Şah II. Abbas zamanının son yıllarına kadar Safevî tarihini içermektedir. Eser bir mukaddime ile üç bölüm (bab) halinde düzenlenmiştir. Müellifin yirmi beş yıllık Şah II. Abbas döneminin ilk yirmi iki yılında (1642-1663) şahit olduğu olayları aktardığı bölüm bu yıllarla ilgili en önemli kaynak kabul edilmektedir. Kitapta devlet adamları, âlimler ve sanatkârlar hakkında bilgi bulunmakta, ayrıca çevre ülkelerle ve bilhassa Türkistan, Hindistan ve Gürcistan'la ilgili mâlûmat yer almaktadır. İran'da ve İran dışında çeşitli yazmaları olan eserin son bölümü, İbrâhîm-i Dihkân tarafından *'Abbâsnâme yâ Şerh-i Zindegânî-i 22 Sâle-i Şâh 'Abbâs-i Sâni: 1052-1073*

adıyla neşredilmiş (Erâk 1329 hş./1950), tamamını Saîd Mir Muhammed Sâdık yayımlamıştır (Tahran 1383 hş.). *Settâr Üdi, Sergüzeşt-i Şâh 'Abbâs-i Düvvâm* adıyla eserin bir özetini neşretmiştir (Tahran 1384 hş.). 2. *Mecmû'a-i Münşe'ât*. Tâhir Vahîd'in bir araya getirip mukaddime yazdığı, inşâ ve yazışma örneklerinden oluşan bir eser olup Hindistan'da birkaç defa basılmıştır (Kalkûta 1243/1827; Leknev 1260/1844, 1868, 1873).

Tâhir Vahîd'in şiirlerinin sayısı hakkında kaynaklarda 30.000 beyitten 90.000 beyte kadar farklı rakamlar verilmektedir. Şairi vezirlikten istifa ettikten sonra birkaç defa gördüğünü söyleyen Şeyh Muhammed Ali Hazîn, *Tezkire-i Hazîn*'inde onu "Vahîd'z-zamân" diye anıp hasletleri ve şiirleri dolayısıyla metheder. Vahîd'in divanının 90.000 beyit hacminde olduğunu kaydeden Lutf Ali Beg, *Âteşkede-i Âzer* adlı tezkiyesinde onun şiirlerinin daha çok makam sahibi olması dolayısıyla ilgi gördüğünü ileri sürerse de Zebîhullah Safâ, günümüzde çeşitli yazmalarda mevcut şiirlerinin 50.000 beyte yaklaştığını, bunlar arasında kısmen güzel örneklerin yer aldığını, Vahîd'in orta derecede bir şair sayıldığını belirtir. Yine Zebîhullah Safâ'nın verdiği bilgiye göre mevcut yazmalarda 30.000 beyti aşkın gazel, kıta ve rubâîsinden başka 12.500 beyte ulaşan çeşitli mesnevîleri mevcut olup bazıları şunlardır: Daha çok Şehrâşûb tarzındaki beyitlerden meydana gelen *Sâkinâme* (4500 beyit), didaktik ve ahlâka dair *Halvet-i Râz* (2200 beyit), benzer özellikteki *Nâz u Niyâz* (2200 beyit), *Âşık u Ma'sûk* (1300 beyit), Kandehar fethi hakkında *Fethnâme* (460 beyit), Nizâmî-i Gencevî'nin *Heft Peyker*'ini örnek alarak yazdığı *Gülzâr-i 'Abbâsî* (660 beyit). Vahîd'in Sâib-i Tebrîzî ile dost olduğu ve şiirlerini ona gösterip düşüncelerini aldığı belirtilmektedir. Münzevî de *Külliyât-i Vahîd-i Kazvîni* adı altında bazı yazmaları tanıtırken bunlardan birinin (Tahran Meclis Ktp., nr. 1163) Sâib'in seçtiği ve yakınlarından bir kişinin istinsah ettiği divan olabileceğini söyler. Vahîd'in Farsça eserleri içerisinde Arapça ve Türkçe şiirleriyle mensur yazıları da bulunmaktadır. Şairin bazı Türkçe şiirleri Ali Hüseyin tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâhir Vahîd, *'Abbâsnâme yâ Şerh-i Zindegânî-i 22 Sâle-i Şâh 'Abbâs-i Sâni: 1052-1073* (nşr. İbrâhîm-i Dihkân), Erâk 1329 hş./1950; Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgirdî), Tahran 1361 hş., s. 17-20; Lutf Ali Beg, *Âteşkede-i Âzer* (nşr. Hasan Sâdât Nâsîrî), Tahran 1339-40 hş., III, 1211-1220; Mevlevî

M. Muzaffer Hüseyin Sabâ, *Tezkire-i Rûz-i Rûşen* (nşr. M. Hüseyin Rûknâde-i Âdemiyyet), Tahran 1343 hş., s. 901-905; Browne, *LHP*, IV, 264-265; Storey, *Persian Literature*, 1/1, s. 314-316; 1/2, s. 1282; M. Ali Hazin, *Tezkire-i Hâzin*, İsfahan 1334 hş., s. 46-51; H. Ethê, *Târîh-i Edebiyyât-ı Fârsî* (trc. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 200; Münzevî, *Fihrist*, III, 1898-1899; VI, 2598-2599, 4334; Bahâr, *Sebkşinâsî*, Tahran 1349 hş., III, 276-279; Safâ, *Edebiyyât*, V/2, s. 1346-1351; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Tezkire-i Peymâne*, Tahran 1368 hş., s. 566-570; M. Ali Hüseyinî, "Vaḥîd-i Kazvinî", *Vârlik*, sy. 122-123, Tahran 1380 hş., s. 4-8; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), IX, 13508-13509; Kathryn Babayan, "Emâd-al-Dawla, Waḥîd Qazvinî", *Elr.*, VIII, 337-338; Munibur Rahman, "Tâhîr Vahîd", *El²* (İng.), X, 104; Saîd Mir Muhammed-i Sâdik, "Târîḫ-i Cihân'ârâ-yı 'Ab-bâsî", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 214-215.

ADNAN KARAIŞMAİOĞLU

TÂHİR-BÜSELİK

(طاهر بوسلك)

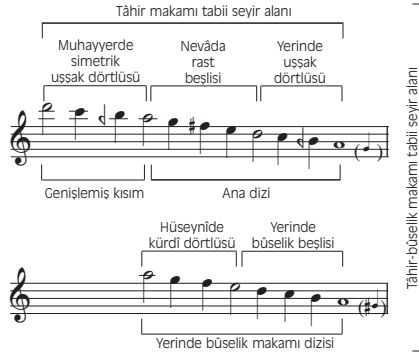
Türk müzikinde
bir birleşik makam.

Türk müzikinde düğâh perdesinde karar eden "büselikliker" grubuna dahil olup tâhîr gibi inici karakterde bir makamdır. Bu makam tâhîr makamı dizisine yerindeki büselik dizi veya beşlisinin eklenmesiyle meydana gelir; yani tâhîr makamının icrasından sonra düğâh perdesinde büselik dizisi veya beşlisiyle karar eder. Dolayısıyla tâhîr-büselik makamı birleşik bir makamdır ve III. Selim devri bestekârlarından Küçük Mehmed Ağa tarafından düzenlenmiştir. Tâhîr makamı, yerindeki uşşak dörtlüsüne nevâ perdesindeki rast beşlisinin eklenmesiyle oluştuğuna göre bu diziyeye yerindeki büselik dizi veya beşlisi ilâve edilecektir.

Ancak makam tâhîr makamı gibi inici olduğundan ve tiz durak muhayyer perdesi civarından seyre başlanacağından bu perdenin üstünde bir seyir alanına ihtiyaç vardır. Bu da yine tâhîr makamında görüldüğü gibi durak perdesi üzerinde bulunan uşşak dörtlüsünün simetrik olarak

tiz durak muhayyer perdesi üzerine aynen göçürülmesiyle mümkündür; bu durumda tâhîr-büselik makamının tabii seyir alanı elde edilmiş olur.

Tâhîr-büselik makamında hâkim olan dizi tâhîr makamı dizisidir. Bu bakımdan birinci merteye güçlü tâhîr makamında olduğu gibi muhayyer perdesidir ve bu perdede uşşak çeşnisiyle makamın yarım kararı yapılır. İkinci merteye güçlü ise yine tâhîr makamındaki gibi nevâ perdesidir ve bu perdede rast çeşnisiyle asma karar yapılır. Bu perdede bazan eviç yerine acem perdesi kullanılarak inilirse büselik çeşnisiyle de asma karar yapılabilir. Bu makamda da nâdiren nevânın birinci, muhayyerin ikinci merteye güçlü olarak kullanıldığı eserler görülebilir. Diğer asma kararlar yine tâhîr makamında olduğu gibidir. Eğer nevâ perdesine acemle inilmişse nevâda büselikli, çârgâhta çârgâhlı asma karar yapılabilir. Eviç ve segâh perdelerinde eksik segâh çeşnili asma karar imkânları mevcuttur. Tâhîr makamının karar perdesi olan düğâh bu makamda bir asma karar durumundadır ve bu perdede uşşaklı asma karar yapılır.

Tâhîr makamının icrasından sonra yerindeki büselik dizi veya beşlisine geçileceğinden bu dizinin asma kararları olan hüseyinîde kürdîli, nevâda büselikli ve hicazlı, çârgâhta çârgâhlı ve nikrizli, rastta çârgâhlı asma kararlar yapılabilir (diğer özellikler için bk. TÂHİR).

Tâhîr-büselik makamının donanımında tâhîr makamı gibi si için koma bemolü, fa için bakiye diyezi kullanılır. Büseliğe geçildiğinde yapılan değişikliklerle diğer değişiklikler eser içinde gösterilir. Makamı meydana getiren sesler pestten tize doğru, 1. Tâhîr dizisi: Düğâh, segâh, çârgâh, nevâ, hüseyinî, eviç, gerdâniye ve muhayyer. 2. Büselik dizisi: Düğâh, büselik, çârgâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye ve muhayyer. Tâhîr-büselik makamında büselik bütün dizi halinde değil bazan sadece beşli olarak da kullanılabilir. Yerindeki uşşak dörtlüsünün simetrik biçimde tiz durak muhayyer perdesine göçürülmesiyle genişleyen tâhîr-büselik makamının yedeni büselik dizisinin yedeni olan bakiye diyezli sol (nîm-zirgüle) perdesidir. Tâhîr-büselik makamının seyrine tiz durak muhayyer perdesi civarından başlanır. Bu tiz bölgede muhayyer perdesi merkez olmak üzere perdenin iki yanındaki çeşnilerde karışık gezinilerek muhayyerde uşşak çeşnili yarım karar yapılır. Yine karışık gezinilip tâhîr makamının özellikleri belirtildikten sonra düğâh perdesinde tâhîr makamı sona erdirilir. Buradan büselik dizi veya beşlisine geçilir ve bunda da özellikleri belirtilerek gezinildikten sonra düğâh perdesinde büselik çeşnili ve yedenli tam karar yapılır.

Kemânî Rızâ Efendi'nin peşrev ve saz semâileri; Küçük Mehmed Ağa'nın devr-i kebir usulünde, "Dest-i sâkiden çekip câm-ı neşâtı cem gibi" ve çenber usulünde, "Başma döndükçe bezm-i meyde mînâlar benim" mısralarıyla başlayan besteleri; Hamâmîzâde İsmâil Dede'nin, "Söylen ol yâre benim çeşmimi pür-âb etmesin" mısrayla başlayan ağır semâisi; Hacı Sâdulâh Ağa'nın, "O gül-endam bir al şâle bürünsün yürüsün" mısrayla başlayan yürük semâisi; III. Selim'in evfer usulünde, "Güzel gel meclise tenhâ", Ahmet Irsoy'un aksak usulünde, "Seni candan severim aşkına kurbân olurum", Bestenigâr Ziyâ Bey'in müsemmen usulünde, "Nîm nigâha kâil oldum yok mudur bir harf atış", Şeyh Abdülbaki Baykara'nın devr-i hindî usulünde, "Parladıkça pîş-i çeşmimde münevver gözlerin" mısralarıyla başlayan şarkıları ile Selâhattin Demirtaş'ın düyek usulünde, "Ge-